

# Terörün Zihinsel Kökenleri

Müfit Selim SARUHAN\*

## ABSTRACT

**Mental Roots of Terror.** In this article, I deal with mental and terror relationship. Mental roots of terror are being examined. Religion has nothing to do with terrorism. Terrorist tries to misuse religion. Mental with prejudice and lack of knowledge occupies the personality of individual and his ability to judge. Purification of mind from any external and internal prejudices is the unique solution of terrorism. Only within extensive education we can overcome terrorism. Terrorism could not apply to a religion or a nation as we can not say English or French terrorism. Terrorism is a disease of humanity.

**KEY WORDS:** Islam, Terrorism, Mentality, Freedom, Peace.

### 1. İnsan Eylemlerinin Altyapısı Olarak Zihin

John Locke'un insan zihnini "üzerinde hiçbir yazı bulunmayan, hiçbir tasarıma sahip olmayan beyaz bir kağıda" benzettiği ve deneyin bilgi kaynağının temelini oluşturduğu görüşüne göre zihin, tecrübe öncesi beyaz bir kağıda ve boş bir levhaya benzer.<sup>1</sup> Buna göre, İnsan zihninde doğuştan gelen bir bilgi mevcut değildir. İyi, kötü, sorumluluk ve sınırlarımız gibi ahlâkî bilgiler bizde bulunmaz. Bilgiler, tecrübeyle sonradan edinilir. İnsanın bir anlamda doğuştan getirdiği masumiyetine ya da istenildiği gibi şekillenebilme kapasitesine yapılan bir vurgu anlamına gelen bu metafor, tüm dikkatleri bir anda insanın çevreden edindiği bilgi birikimine çevirmektedir. İnsanın bilgi adına donanımı değer ve yargılar evrenine adım atması ile olmaktadır. Locke'un görüşü temel alınacak olursa insan tüm bilgilerini sonradan elde etmektedir.

İnsanın zihnini besleyen kaynakla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de ikili bir vurguyla karşılaşırız. Bunlardan biri, insanın bilgiler ve hayatını idame ettirdiği değerleri sonradan kazandığını vurgular: "Allah, sizi annelerinizin karından çıkardığı zaman hiçbir şey bilmiyordunuz"<sup>2</sup> Diğeri ise insanın doğuştan neyin iyi, neyin de kötü olduğuna dair bilgiye sahip olduğunu gösterir. "Allah, insana, iyiliği ve kötülüğün neliğini ilham etmiştir."<sup>3</sup> Bu yapı, iyiliğe ya da kötülüğe köken sağlayan zihnin, tek bir düzleme indirgenemeyecek ka-

\* Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 John, Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, Collaborated by Alexander Fraser, Oxford 1894., s. 325.

2 Nahl:16;78

3 Şems 91:8

dar geniş bir beslenme alanı olduğunu göstermektedir. İnsanı şekillendiren geliştiren ve değiştiren unsurların başında çevre ve bu çevreye bağlı gelişen tutum ve davranışların oluşturduğu değer sistemleri yer almaktadır.

İslam geleneğinde üzerine en çok vurgu yapıla gelen "Dünyaya gelen her insan fitrat üzere doğar"<sup>4</sup> hadisi, insanın doğuştan sahip olduğu temizliği, olumlu yetenek ve yatkınlıkları dini literatür olarak desteklemektedir.<sup>5</sup> Buna göre, insanın olumlu bir düzlemde akıl ve sağduyu bağlamında tutum geliştirip sürdürebilmesinin başlıca etkeni dini öğretilere olan bağlılığından geçmektedir. Zihinsel ve bedensel bir uyumun ve orta yol çizgisinde, erdemli davranışlar boyutunun belirleyici özelliği olarak evrensel ahlak ilkeleri üzerine dayalı dini yaşayış olarak görülmektedir.

## 2. Terör

Din açısından bakıldığında, son zamanların en üzücü tartışmalarından biri *din ve terör*, *dinci terör* gibi başlıklar altında yapılan tartışmalardır. Din ve terörün bir arada anıldığı bağlam irdelendiğinde, karşımıza son dönemlerde bazı coğrafyalarda dinsel bir kimliğe ait olan veya olduklarını iddia eden grupların, farklı kültür ve inanç gruplarına yönelmiş oldukları şiddet ve silahlı mücadele ortaya çıkmaktadır. Bu durum açık olarak, din kavramının özellikle de İslam'ın terörle birlikte anılarak insanların bir manipülasyona tabi tutulduklarını göstermektedir. Savaş ve terörü etik açıdan değerlendiren John Nuttall şu ilginç değerlendirmelerde bulunur;

*Kılı kıpırdamadan bir düzine insanı kurşunlayan bir insan normalde toplu katliam sanığı olarak mahkum edilir; savaşta ise bir kahraman olabilir aynı kişi. Bu yargıları koşullardaki ve niyetlerdeki farklılıklara başvurarak uzlaştırabilir miyiz. Yoksa bunlar uzlaşmaz mıdır? Eğer savaşlarda toplu ölümlere ve yıkımlara izin veriliyorsa, bu savaşla uğraşanların eylemlerine getirilebilecek ahlaki sınırların olmadığı anlamına mı gelir yoksa hala haklı olan eylemler ve haksız olan eylemler gibi bir ayırma gidebilir miyiz? Romanya halkunun ve ordusunun Çavuşesku rejimine karşı, Afgan asilerin işgalci Sovyet güçlerine karşı güç kullanmasını alkışlarız ama FKÖ'nün Orta Doğu'da ya da İRA'nın Kuzey İrlanda'da güç kullanmasını mahkum ederiz. Yargılarımızdaki farklılıklar sadece önyargı sonucu mu yoksa yapmamız gerekli ayrıntılar sahiden var mıdır?<sup>6</sup>*

A dinine mensup olan, fakat içinde bulunduğu siyasi coğrafyada, kültür, dil ve özgürlük açısından kendini başka bir unsurun etkisi altında görmek istemeyen insan toplulukları, kendilerince haklı gördükleri, özgürlük hareketlerinde; egemen ve baskın unsurlara karşı silahlı mücadeleye başvurabilir-

4 Buhari, "Cenaiz" 79; Müslim, "Kader", 22-25

5 Fitrat hakkında değerlendirmeler için bakınız; Şaban Ali Düzgün, *Din, Birey ve Toplum*, Ankara 1997 s.23; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Ankara 1993, s. 267; Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Ankara 1982, s.106

6 John Nuttall, *Ahlak Üzerine Tartışmalar, Etiğe Giriş* (çev. Abdullah Yılmaz. Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1997, s.186

mektedir. Sözelimi, Filistinlilerin İsrail ile, Çeçenlerin Ruslarla olan mücadelesini salt dini bir düzeye ve sebebe indirgemek ne kadar doğru dur? Hıristiyan Arap Filistinliler de, İsrail'e karşı mücadele etmektedirler. Bu grubun içinde yer alan bireylerin tutum ve davranışları Hıristiyanlıkla ilişkilendirilmemektedir. Dünyanın hangi coğrafyasında olursa olsun İslam'a terörü atfetme girişimlerinin hepsi aceleci ve önyargılı tutumların bir sonucudur. Irak'ta yaralı askerlere silah sikan ve öldüren Amerikan askerlerinin hepsinin cebinde, İncil olması Hıristiyan terörü tartışmalarını gündeme getirmemektedir. Güçlü olan odakların da, dünya coğrafyasının farklı bölümlerinde Müslüman üst kimliğini taşıyan ve siyasal bağımsızlık savından hareket ederek bireysel olarak şiddete başvuran kimselerin tutumlarının sebebini ve tetikleyicisini İslam'mış gibi sunmaları da son derece önyargılı ve insafsız bir yaklaşımdır. İki düzenli ordunun, hangi inançtan olursa olsun karşı karşıya gelmeleri bir savaş durumunu niteler, Savaşı, terörden farklı kılan şey birincisinin eşit koşullarda sadece askerler arasında gerçekleşmesi, terörün ise kültürel, ekonomik ve siyasal bağımsızlık mücadelesi savından hareketle, savunmasız halk yığınlarına yöneltilen silahlı saldırı, rehlin alıp öldürme ve suikastlardan oluşmasıdır.<sup>7</sup>

Bu açıdan, bireysel ve grup olarak güçlü olan otoriteye karşı şiddet tutumlarını gerçekleştirenlerin bir çok belirleyici kimlikleri arasından sadece dinsel kimliğe atfedilmesi sağduyulu bir yaklaşım değildir. Bir insanın milliyeti, cinsiyeti ve içinde yetiştiği sosyal grup o kimsenin kimlik türlerini oluşturur. Eğer ortada bir dini terör olgusundan söz edilecekse böylesi bir iddia sahibinin neden her din mensubunun teröre başvurmadığını açıklaması gerekecektir. Bütün dindarların sergileyip geliştirdikleri bir tutum olması durumunda ancak genellemelere ulaşılarak terör dinle ilişkilendirilebilir.

Müslüman kimliğini taşıyan ve kendisini canlı bomba olarak feda eden kişi bireyselliğinden sıyrılmış kendi açısından bütün ulusu için bu eyleme kalkışmakta hem kendisini hem de masum insanları öldürmektedir. Böylesi bir eylemi gerçekleştirmek aşamasına gelinceye kadar çeşitli aşamalardan geçmektedir. Bu tür tutumların ve öldürmekten beklenenin temel savı irdelendiğinde Nuttall'ın amaç değerlendirmesi kapsamında açıklamaları kayda değerdir.

*Kişi öldürmedeki amacının doğru olduğunu düşünebilir ama aynı zamanda bu amacı yaratmada kullanılacak aracın yanlış olduğunu düşünebilir. Bir amaca ulaşma aracı iki türlü yanlış olabilir: ya kendi başına yanlıştır ya da amaca değmeme yanında başka, istenmeyen yan etkileri içeren sonuçları yüzünden yanlıştır. Bunlardan birincisine örnek, birisinin baskı altında bir halkın özgürlüğü gibi, degecek bir amaca ulaşmak için bile olsa öldürmenin yanlış*

7 L.D. Trotsky, *Terrorism and Communism*, Michigan Press, Ana, Arbor, 1961, s. 3,35; David E. Long, *The Anatomy of Terrorism*, The Free Pres, N.Y, 1990 s.18; İsmet Karacan, "Terörizm: Kavram ve Yapısı", *Uluslar Arası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, no.88, Ankara 1984, s.209.

olduğunu düşündüğü durumdur.Çünkü, kişi öldürmenin kendi başına yanlış olduğunu düşünmektedir. Bunlar vicdani retçilerin dayandığı temellerdir.Sağlam temellerdir.<sup>8</sup>

Terör, kaos ve insan hak ve özgürlüklerinin hiçe sayıldığı bir durum olarak meşruiyetini akıl, sağduyu ve adaletten almaz. Aksine terörün kaynağında cehalet, korku, çaresizlik ve yıkıcılık duygusu yer almaktadır.<sup>9</sup>

Kişi, dinsel kimliğinden önce, etnik bir kimlik taşımaktadır. İngiliz terörü, Fransız terörü, Arap terörü, Japon terörü gibi yakıştırmalar, itici ve temelsiz çağrışımlar yapmaktadır. Terörü, bir milletle özdeşleştirmek ne denli eşyanın doğasıyla bağdaşmaz bir özellik arz etmekteyse, aynı şekilde dinle terörü aynı ifadelerle betimlemek te son derece temelsiz ve önyargılı bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Belli bir ırka, dine ve coğrafyaya ait olan ve teröre başvuran bir kişi veya bir grubun kendilerini hangi ırk ve dinle tanımlıyor olsalar bile, bir ırkın ve dinin motiflerini, sembollerini ve metotlarını kullanmış olmaları, dinin terörle aynı düzlemde ifadelendirmesine haklı çıkarmaz.

### 3. Zihinsel Terör

Zihin, davranışların kaynağı olması yönüyle teröre ait düşünce, niyet karar ve tutumların ilk kaynağını oluşturur. Toplumda, zihinlerde bir karmaşa, gerilim, bilinemezlik ve kaos hakim olduğunda, insan, zihninde bir değerler evreni oluşturarak hem kendisini ve hem de kendi dışındaki tüm çevresini yargı ve ön yargılarla dolu bir şekilde oraya hapsedmektedir. Zihinsel terör de, birey zihninde oluşturduğu yapay dünyada kendisinden olmayanı, ötekini, farklı inanç ve düşünce sahibini haksız görerek kendi zihninde onu dışlamakta ona zarar vermeyi düşünmekte, onu değiştirmeyi ve onu kendi çizgisine çekmeye çalışmaktadır. Terörist silahı eline alıp insanlara zarar vermeden önce bu işe zihninde karar vermektedir. Zihinde cinayet ve baskı oluşturan bir ortamı yaşadığından bunu dış dünyaya yansıtmaktadır. Zihinsel terör her türlü şiddet, gerilim, baskı ve kaosun kaynağı olarak görülmektedir. İnsanın şiddet, gerilim ve kaos düşünceleri ile dolu olarak başkalarına zarar vermesinin kaynağında yatan etkenlerin arasında bireyin bireyselliğinin ve kişisel inisiyatifinin hiçe sayılması ve ele geçirilmesi yatmaktadır. Bir lider ve önderin emirleri doğrultusunda hedeflenen idealin gerçekleşmesi için zihinleri işgal edilmiş sadece emir ve komuta zincirinde denilenleri yapacak bir kişilik portresi terörist eylemlerin vazgeçilmez ögesi olarak görülmektedir.

*Önderin yetki ve nüfuzu oldukça baskıcıdır. Bir an için bir kalabalığı bir şeye doğru sürüklemek, bir sarayı yağma etmek, bir barikatı savunmak için canlarını feda ettirecek hareketlere karar verdirmek gerektiği zaman, kitle üzer-*

8 Nuttall, age, s. 189

9 Erol Göka, "Teröristin Psikolojisi," *Dünyada ve Türkiye de Terör Konferansı*, 20-24 Mayıs Ankara 2002, s.208,209; Martha Crenshaw, "Terörizm de İdeolojik ve Psikolojik Faktörler", çev., Atilla Yayla, *Yeni Forum Dergisi*, Yıl 1990; D. Kökdemir, "Bir İnsan Davranışı Olarak Terör", *Pivotka Savaş Özel Sayısı*, Yıl 2003, s. 209; Ahmet Yörük, "Terörizm ve Ekonomi", *Türkiye'de Terörizm Dünü Bugünü ve Gelişimi ve Alınması Gereken Tedbirler*, Bildiriler, Ankara 10 Mayıs 2000.

rinde çabuk ve hızlı telkinler yapılarak etki edilmesi gerekir. Kitleler, delil ve kanutlarla değil, modellerle hareket eder. Bireylerin çoğu, özellikle halk tabakalarına bağlı olanlar, kendi uzmanlıkları dışında net bir zihinsel düşünceye, bir yargılamaya sahip olmadıklarından, kendi kendilerini yönetmekten yoksundurlar<sup>10</sup>. Sosyolojik, psikolojik ve ekonomik temellere dayalı araştırmalar teröristin, gerçek anlamda bilgi, inanç ve sevgi yoksunluğundan dolayı canice eylemlerini gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Kendi yaşam felsefesini ve ideolojisini topluma egemen kılmak için şüursuz bir kilitlenmeyle şartlanmışlıkla eylemlerine yönelen teröristlerin telkin altında ve uyuşturucu alarak eylemlerini gerçekleştirmelerinin kaynağında bilgi, inanç ve sevginin kontrolünden çıkmayı hızlandırmak olduğunda şüphe yoktur.

### a) Zihin Bağlamında Terörün Tezahürleri

Bireyin sadece kendini haklı ve doğru görme, kendi dışındaki insanları sapkın olarak değerlendirmesi, zihninde kendinden farklı gördüğü kişilerle sürekli bir mücadele ve buna bağlı olarak ötekini zihinsel açıdan dışlama ve zarar verme düşüncesi gibi ön kabullerin kaynağı zihindir. Gustave Le Bon'un değerlendirmeleri bu noktada önemli betimlemeler sunmaktadır;

*Bir kitleye bağlı bulunan bireyin durumu hemen uyutulan bu kimsenin durumuna benzer. Artık hareketleri bilinçli değildir. Bilinçli kişiliği kaybolmuştur. (...) Aslında Yargılama güçleri bulunmadığından kanaatleri, körü körüne itaat, korkunç hoşgörüsüzlük üzerine dayalıdır... Aşırı bir şekilde telkin ve şartlandırılmaya uygundurlar. Akli etkilerin yardımından mahrum olan bu kitleler, fazla bir safdillik ve her şeye kolay inanırlık gösterir. (...) Düşünce ve inançları belirleyen etkenler arasında ırk, gelenek, zaman siyasi ve sosyal konular, öğretim ve eğitim gelmektedir.*<sup>11</sup>

Her insanın zihni ayrı bir evrendir. Bu evrenin sınırları, yargıları ve değerleri kişiden kişiye değişmektedir. İnsan eylemlerini, olumlu yada olumsuz belirleyen şey zihinde oluşan, oluşturulan değerler birikimidir. Dış dünyada edinilen deneyimlerin birikimiyle insan, zihinde doğru, yanlış, iyi ve kötü gibi değerlendirmeler oluşturur. Bunlar objektif nitelik içerebilecekleri gibi, sübjektif yargılardan da oluşabilmektedir. Zihindeki açık ve seçiklik davranışlar üzerinde de belirleyici olmaktadır. Karmaşık bir zihin işleyişinden tutarlı ve kapsayıcı bir davranış gözlemek zor görülmektedir. Zihinsel terör, önyargılarla kapladığı bireyin sağlıklı düşünmesini engeller ve buna bağlı olarak yanlış tutum ve davranışların ortaya çıkmasına sebep olur. İnsan zihnini sadece deneyimleri değil doğuştan getirdiği potansiyelde belirleyebilmektedir. İnsani ilke ve değerlerin hiçe sayıldığı, insan hayatının kutsallığı ve dokunulmazlığının göz ardı edilip yoğun bir içe dönüklüğün yaşandığı toplumlarda inançların kapalılığının belirlediği çevrelerde yetişen bireyler zihindeki tabuları kıramamaktadır.<sup>12</sup> Aynı din içinde farklı mezhep mensuplarının tarihte birbirlerine uygula-

10 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, ed. Yunus Ender, İstanbul 2001, s.81-86

11 Gustave Le Bon, *age*, s. 28,29,40,58,

12 Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar*, çev. Erkul Gütür, Akran Yayıncılık İstanbul 1988, s.34

dıkları baskı ve zulmün kaynağında zihinsel terör olduğu gibi, farklı din mensuplarının birbirlerine uyguladıkları şiddetin ve dışlamanın kaynağında da zihinde yaratılan baskı ve şiddet ortamı yer almaktadır.

### b) Zihinsel Terörün Kaynağı olarak Din Alanında Yanlış Bilgilenme ve Bilgilendirilme

Dinin merkeze konularak yapılan tartışmalarda bir tarafta dinî değerleri hiçe sayma hareketi öte tarafta dinî değerleri ortaya çıkaran eleştiri karşısında savunma çabaları, “*din budur*” söylemlerine karşı “*Din bu değildir, bu dine bağlı olanların sergiledikleri tutumdur. Bu tutumlar, din ile özdeşleştirilemez*” şeklindeki savunmacı söylemleri çarpışa gelmektedir<sup>13</sup>. Din bağlamında, tartışmasız, dinî eğitim düzeyi ile dindarlık düzeyi arasında Türkiye’de bir ilişki vardır. Bir yandan dinî algılayış ve yaşayış biçimindeki eksiklik, aşırılık ve tutarsızlıklar çözümlenmeye çalışılırken, öte tarafta sağlam temel ve tezahürlere sahip olmayan dindarlık düzeyinde bir artış olmaktadır. İlk tezahür olarak, sembol, ritüel ve söylemleriyle dine bağlı olma, dine sarılma bağlamında görülen bu artıştaki nitelik de ayrı bir tartışma konusudur. Din eğitimi ve düzeyi artınca veya artırılınca halkın dinî olguyu algılayış ve yaşayışında bir kalitenin gözlemlendiğini söylemek de kolay değildir “Cemaat bildiğini okur” ifadesini ispatlarcasına, inanan gruplar duyduğunun, okuduğunun dışında kendi kavram dünyasında dinî tutumlar geliştirme yoluna gidebilmektedir. Dinsel eğitim ve aydınlanma süreç ve çabaları tabana inememektedir. Türk toplumunda oluşan sağduyu ve fanatizme prim vermeme tutumunun alt yapısında, geleneksel Türk düşüncesinin hoşgörüsü ve farklı kültürlerle olan açıklık tutumu da rol oynamaktadır. Müslümanların yaygın ve örgün eğitim kurumlarındaki eğitim ve öğretim süreçleri, didaktik yaklaşımları aşabilip zihinlerde somut çağrışımlar ve resimler çizebilecek dinamik bir üslûpta olduğu ölçüde, inanların tutumlarında bir düzeyden söz etmek daha olası olabilir. Dinlemek ve eğitim almakta tek başına yeterli olamamaktadır. Bireyselliği ve özgürlüğü ön plana çıkarabilmek için yaratıcı bir eğitim felsefesinin gerekleri ile hareket edilmesi kaçınılmaz görünmektedir. Eğitimi nitelikle için kullanılan *education* kelimesinin etimolojik kapsamından hareketle, eğitim felsefemiz açısından belirtmek gerekir ki *educare* sözcüğü, öğreneni özel bir beceriyle donatmak için “talim ettirmek” anlamına gelir. Beceri, fiziksel bir beceridir. Bu anlamıyla eğitim, öğrencileri mevcut sisteme alıştırmayı tasarlayan bir yaklaşımdır. *Educere* ise, “ducere” sürmek, götür-

13 Savunmacı ve karşı çıkıcı tavırların tarihsel gelişimi ve argümanları için şu eserlere bakılabilir: Nakib Attas, *Modern Çağ ve İslâmî Düşünüşün Problemleri*, çev. Erol Kılıç, İnsan Yayınları, İstanbul 1989, s.23,45,67; M. Muhammed Hüseyin, *Modernizmin İslâm Dünyasına Girişi*, çev. Sezai Özel, İnsan Yayınları, İstanbul 1980, s.4 vd; Cemaleddin Afganî, *Dehriyyun’a Reddiye*, çev. Vahdettin İnce, İstanbul 1997, s. 24 vd.; Ali Bulaç, *Din ve Modernizm*, Beyin Yayınları, İstanbul 1992, s.56; Mazharuddin Sıddıkî, *İslâm Dünyasında Modernist Düşünce*, çev. Murat Fırat-Göksel Korkmaz, İstanbul 1990, s. 57, 85, 187; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1992; İsmail Kara, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi* (3 cilt) Risale Yayınları, İstanbul 1987

mek anlamlarına gelir. Böylesi bir eğitimde, yetkinleştirme öğrencilerin hem dünyayı, hem de kendisini keşfine izin verme ve kişisel özerkliktir. Bu açıdan toplumun dinsel anlamda yetkinleşmesinde *educare* kadar *educere* yaklaşımı da zorunludur.<sup>14</sup> İnsan, üç boyutlu bir zaman içinde bilgilenen ve öğrendiklerini uygulayan bir varlık olarak Max Scheler (ö.1928)'in ifadesi ile “*eğilip bükülebilme*” özelliğini taşır<sup>15</sup>. Bu eğilip bükülme deyiminden kastedilen şey, insanın gelişmeye, olgunlaşmaya hazır bir nitelikte olduğudur. Hem sürekli bilgilenme özelliği ve hem de hür bir ortam içinde öğrenilenleri uygulama durumunu tasvir eder. Bu bilgilerin özümlemesi ve içselleştirilmesi gereklidir. Zihinlerde yaşanan karmaşa, dışlama ve ötekini aşağılanmış ve kaybetmiş görme duyguları, terörün en tehlikeli boyutudur. Zihinsel terör önlenemedikçe, şiddet ve kanla beslenen insanlık düşmanlığı önlenemez. Samimi, evrensel, objektif, kuşatıcı ve kapsayıcı bir din eğitimi ve evrensel ahlâkî ilkelere ilköğretim düzeyinden itibaren toplumda egemen kılınması gerekmektedir. Din adına toplumda yer eden, sözde kabul ve öncüllerle bilinçli bir şekilde mücadele etmek gereklidir. Toplumun din konusunda bilgilenmesini istemeyen çeşitli toplumsal gruplar vardır. Halkın bilgilenmemesi, bilgiden payını almaması sözde dinin sözde temsilcilerinin gizemlerini ve toplum üzerindeki etkilerini artırmaktadır. Dinsel gerçek ve kapsayıcılığı insanlara aktarmaksızın dar, sıkıntı verici, kişilik kısıtlayıcı bir din anlayışını kitlelere egemen kılmaya çalışmak da zihinsel terörün bir başka boyutudur. İnsanlarda zihinsel terörün altyapısı kurulup geliştirildiği zaman o insanlar potansiyel olarak kullanılabilir bir ortam içinde bulunmaktadırlar. Dinî kavramlar toplum içinde tartışıldığı zaman din bilginleri aynı mesele üzerinde farklı yorumlara ulaşabilmektedirler. Dindar insanı, dar yorumlara ve kuşatıcı olmayan fikirlere yönelten ve bunların korunmasını, eleştirilmemesini dayatan kişiler, zihinlerdeki karmaşayı, terörü beslemektedirler.

### c) Zihinsel Terörün Kaynağı Olarak Bireyin Kendini Gelişim ve Değişime Kapaması

Zihinsel terörün etkenleri arasında bireyin kendisini dış dünyaya zihninde kapatmasını sayabiliriz. Zihinde telkin ve şartlanmışlıklarla oluşturulan doğru ve yanlışlar dünyası birey tarafından sorgulanmaksızın korunmaya alınır. Neden, niçin, ne zaman, nasıl, nereye kadar gibi ufuk açan, zihni geliştiren sorulardan yoksun olan bireyin kabuğunu kırması gerekir. Birey, kendini gelişim ve değişime kapayınca zihinsel kabullerle hareket eder, yeniliklere direnir. Değişime ve gelişime giden yol insanın istemesinden ve bilgilenmesinden geçer<sup>16</sup>.

14 Ray Bilington, *Living Philosophy, An Introduction to Moral Thought*, Routledge, Second Edition, 1995, 390, 396.

15 Mengüsoğlu, *İnsan Felsefesi*, s. 90 vd.

16 Zygmunt Bauman, *Postmodern Etik*, çev. Alev Türker, İstanbul 1998, s. 39, 72, 73, 276; Billington, *age*, 293; Anthony D. Smith, *The Concept of Social Change, A Critique of The Functionalist Theory of Social Change, Great Britain 1980 s.45*; Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*, Ankara 1976, s. 34.

Kendi doğru ve değerleriyle yaşayan insan, nihayetinde diğer insanların da kendi değer ve doğruları üzerinde bir gün birleşmesini arzular, bu arzu- dan doğan kendinden haklılık ve doğruluk hissi, öteki inanç ve düşünce mensuplarını kazanılması, değiştirilmesi gereken zümre olarak değerlendirince, zihinde yaşanan bu hareketlilik, bireyin zihnini ötekilere transfer etme aşamasına kadar uzar. İnsanın doğasında acaba yeniliklere açık olmak mı doğaldır yoksa yeniliklere karşı direnmek mi? Bir kuşağın yeni gördüğünü öteki kuşak eski olarak değerlendirebilmektedir. Burada önemli olan eski ve yeni olmaktan çok akla ve evrensel değerlere olan uygunluktur. Değişim ve gelişim zorunludur. Eşyanın doğası yenilenmeyi ve yeniliği zorunlu kılma- dır. Değişim ve gelişime bireyin kendini kapatması ve direnmesi zaman içinde görülen sınırlı bir tutumdur. Dünya düzeni içinde her birey değişim ve gelişime uğramış ve uğramaya devam etmektedir. Kendi konumunu kutsal- laştırıp aşmamakta direnen birey bir zaman diliminden sonra kutsallaştırdığı çizginin ötesine ulaşabilmektedir. Yanlış bilgilenen, bilgilendirilen değişim ve gelişime kapalı olan birey, zihninde bir karmaşa, şiddet, gerilim ve baskı ortamı oluşturmakta ve ötekiler üzerinde bu içsel duyularını dışa vurmakta- dır. Her türlü terörün kaynağında zihinsel terör vardır.

#### **d) Zihinsel Terör Örneği Olarak Misyonerlik**

Her din mensubu, tarihi süreç içinde öteki din mensuplarına kendi inan- cını aktarmayı düşünmüş ve çeşitli iletişim ve propaganda teknikleri geliştiri- miştir. Bu tutumun alt yapısında ise "kendi yolunu en doğru bulma ve ötekini yanlış yolda görme mülahazası" yer almaktadır. Teknik anlamıyla misyoner- lik hareketleri insanın bilgilene ya da bilgilene olmeme özgürlüğü sürecine çeşitli metotlarla müdahale etmesi noktasından etik açıdan doğru bir tutum olmadığı gibi zihinsel terörü de ortaya çıkarmaktadır. İslam tarihindeki teb- liğ hareketleri ile Hıristiyan dünyanın misyonerlik hareketleri<sup>17</sup> karşılaştırıl- dığında İslamiyet'in tebliğ sürecinde insanın inanma ve inanmama özgürlü- ğüne verdiği önem ve zorlamama ilkesi ön plana çıkar.

Buna göre, birey doğal akışı içinde kendi çaba ve gayretleri ile dinsel bir kritik sürecini gerçekleştirmelidir. Bireyi, kazanılması gereken bir eşya konu- munda kuşatıp değiştirme düşüncesi evrensel aklın ve İslam ahlakının ilke- leriyle bağdaşmamaktadır. Oysa, ülkemizde Hıristiyan misyonerlerin yürüt- tükleri etkinlikler gençlerimizi zihinsel açıdan korkuya, kaosa sürüklemek- te, ekonomik açıdan istismar etmektedir. Sorumluluk bilinci, bireyi olgun- laştıran ve toplum içinde üretken ve paylaşımcı tutumlar geliştirmesine kat- kıda bulunan insani bir nitelikken, Hıristiyan misyonerlik süreci bireyi kayıt- sızlık ve irrasyonel bir hürriyet atmosferi içine sürükler görünmektedir. Hı- ristiyan olmam neyi gerektirir sorusu, bireyi sorumsuz bir çizgiye çekmekte, sözüm ona İsa'nın oğulluğunu ve haçta insanların günahına karşılık kendisi- ni feda ettiğini itiraftan öteye gidemeyen ve pratik ahlak ve yükümlülüklerin

<sup>17</sup> Abdurrahman Küçük - Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993, s.381-416.



küçümsendiği kabullerin içinde kendini bulmakta ve zihinsel bir terörün yani, karmaşa, gerilim ve kaosun içinde dar kalıplar içinde kişisizleştirilmektedir. İslam, metot ve akide olarak farklı inançlara saygı gösterilmesini öne çıkarırken Hıristiyan misyonerler metot ve söylemlerinde bir insanın ne kadar edemli olursa olsun kendi anladıkları anlamda Hıristiyan olmadığı sürece kurtuluşa eremeyeceğini ve ölümden sonra dirilmeyi bile hak edemeyeceğini gençlere empoze ederek zihinsel terörü körüklemekte ve dünya barışına zarar vermektedirler. Misyonerlik hareketleri, insanın dünya ve farklı inançlarla kaynaşmasına engel olması ve insanı ve onun zihni dünyasını lakkalleştirip dışlayıcılık ve tek tip bir insan görünümü oluşturması açısından da tenkide açıktır. Zihinsel terörün tipik bir örneği olan Hıristiyan misyonerlik hareketleri Türkiye bağlamında incelendiğinde, derin bir zihinsel tutarsızlığı da içinde barındırmaktadır. Şöyle ki farklı olsa da bir tanrı inancına insanları yönlendirmeye çalışan Hıristiyan misyonerlerin bireylerin zihnini işgal edebilmek için gençlere ateist ve materyalist anlayışlarla kaleme alınmış yüzeysel İslam karşıtı kitapları dağıttıkları gözlemlenmektedir. İnanç empoze etmek adına inançsızlıkla işbirliği etmek ne tür bir zihin olarak yorumlanabilir? Bu açıdan, dinler arası diyalog bağlamında Müslüman bilgilerin, ehli kitapla olan ilişkilerinde Kur'an'da yer alan "tek tanrı inancında ortaklıkta buluşmak"<sup>18</sup> ilkesini, gündeme getirerek çağdaş Hıristiyanlarla yapılan diyaloga zemin hazırlama düşüncesiyle kullanılması karşı tarafın zihniyetindeki olumsuz niyetler açısından artık sorgulanması gereken bir tutum olmalıdır. Teolojik farklılıklar derindir. Hıristiyan zihni, diyalogu amaçlarken, bizimle teolojik ortaklık ve benzerliği olduğu noktasından hareket etmemektedir. Böylesi bir inancı da paylaşmamaktadır. Aksine farklılıklarımızı kendi lehlerine eritmek için çaba sarf etmektedir. Zihninde belirlediği, "en doğru yol, biricik kurtuluş yolu "gibi kendinden kabulleriyle değerlendirmelerde bulunmaktadır. Zihninde açtığı savaşla, gündelik hayatın her aşamasında kendisini "ötekini" çeşitli metotlarla kuşatma ve hidayete erdirmeye histerisine kaptırmaktadır. Her dinin tarih içinde farklı yorumlanışlarından kaynaklanabilecek olan bağnazlık ve ötekine hayat hakkı tanımama zihinsel terörün bir başka boyutudur. Kısacası dar, sığ, eleştiriye açık olmayan zihinlerde yaşanan inanç adına insan avcılığı zihinsel terörün bir tezahürüdür.

### e) Barışın Engeli Olarak Zihinsel Terör

Zihinsel terör, insanların olumlu ve yapıcı ilişkiler kurmalarını engelleyecek bir düzeydedir. Zihinsel terörden kurtulmayan birey, öteki ile barışamamakta, zihinsel terörünü dengeleyip yenemeyen kimse, ötekine bedensel terör uygulamaya başlamaktadır. Zihinde yaşanan kargaşa, ayrılmışlık, sözde haklılık düşünceleri diğer insanları yanlış yolda görme, insanı sapık, yolunu kaybetmiş, günahkar olarak niteleme gibi durumlar baskı, gerilim, gerginlik ve şiddetin yani terörün bir başka yönüdür. Önyargı zihinsel terörün en temel

18 "De ki, Ey Ehli Kitap! Bizim ile sizin aranızda müsavi bir kelimeye geliniz. Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim" Al-i İmran, 3:64.

beslenme kaynağı olarak görülmektedir. Önyargılarla örülü bir zihin hem kendi içinde bir savaş yaşamakta hem de bu savaşı dışarıya yansıtmaktadır.<sup>19</sup>

### f) Özgürlük Yoksunluğu Olarak Zihinsel Terör

Serbest, bağımsız, muktedir olma, uygulayabilme, saf, yüce ruhlu, engelsiz olarak harekette bulunma gibi anlamları ifade etmek için kullandığımız genel terimin adı özgürlük-*hürriyet*dir.<sup>20</sup> Hürriyet, özgürlük, insanın özünü hiç bir kısıtlamaya uğramaksızın gür ve serbestçe sergilemesi durumudur. Varolduğunu hisseden, kendi dışındaki tüm eşya ile ilişkiye girip olgu ve değer ilişkisiyle onlarla bağ kuran insan, hürriyet dediğimiz hali, ruhunun derinliklerinde bulur.<sup>21</sup> “Ben de varım”, “varoluş içinde benim de bir yerim ve anlamım var” diyen insan, her şeyden önce kendi varlığının bilincine varması ve bunu sergilemesiyle hür olduğunu göstermektedir. Zihinsel terörün kaynağında bireyin kendisine olan güven eksikliği ve özgür düşünmemesi yer almaktadır. Akılcı hürriyet yani, gerçek özgürlük, aydınlanmış akla uygun davranmayı seçmekte elde edilir. İslam dininin en temel fonksiyonlarından biri, bireyin maddi ve manevi boyutlarıyla özgürleştirilmesidir. Her açıdan özgür olan bireylerle toplumsal bir kalkınma ve barıştan söz edilebilir.

### g) Dini Metinleri Yanlış Yorumlamada Zihinsel Terör

Dini metinleri ve onların anlam çerçevesini yeterince anlayamayan bireyler, zihinlerinde yapay bir dünya oluşturabilmektedirler. Bu yapay dünyada kurulan sınırlar ve oluşturulan içerik zamanla kendi içine kapanmakta ve kendinden olmayanı dışlamaktadır. Bu açıdan zihinlerde esen terör ve zihinlerde her gün işlenen cinayetlerin temelinde *din alanında yanlış bilgilendirme ve yanlış bilgilendirme bireyin kendisini gelişim ve değişime kapatması* gibi temel eksiklikler yer almaktadır.

Kur'an da yer alan savaş ve cihat ile ilgili ayetlerin anlaşılmasında ve hangi bağlamda ele alınmaları gerektiği hususunda. İslâm'ın temel kaynağı Kur'an-ı Kerim ve ikincil kaynağı Hadis'te, tarihî süreç içerisinde yaşanan olaylar ve olaylar karşısında alınan tutumlar veya alınması gereken tavırlar bağlamında metinler bulunmaktadır. Bu metinleri, sebep ve sonuç ilişkisini göz ardı ederek, hangi bağlamda neyi kastettiklerini belirlemeksizin referans kullanan, kendi dünya görüşlerini, arayış ve sistemlerini dayatmak için silahlı mücadeleye başvurarak, korkuyu, endişeyi, baskı ve zulmü yaymaya çalışanlar bulunmaktadır. Dinsel metin veya dinî kaynağı her bireyin kendi tutum ve davranışları için haklılığı meşrulaştırmak için hareket kaynağı ola-

19 Spinoza, *Ethica*, (çev. H. Ziya Ülken) Ankara, tarihsiz. s.45; Laszio Versenyi, *Sokrates ve İnsan Sevgisi*, (çev. A. Cevizci), Ankara 1988. s. 56.

20 İbn Manzur, *Lisânü'l Arab*, Hürriyet mad. s. 253; Ragıp el İsfehani, *el Müfredat*, s.109; A.S. Kaufman, “Ability”, J.P. Vol. 60, (Sept 12, 1963) 537-551; Bay, Christian, *The Structure of Freedom*, Standford, 1958, s. 26 vd.; Farrar, Austin, *The Freedom of the Will*, London 1958, 11-15; Edwards Jonathan, *Freedom of the Will*, (1754) ed: Paul Ramsey, New Haven 1957, s. 28-36

21 Norman Munn, *Psikoloji, İnsan İntibakının Esasları*, (çev. N. Teren) İstanbul 1968, c.II, s. 3.

rak görmek doğru olmayan bir yaklaşımdır. İlahî metnin anlaşılmasında şu hususlara dikkat edilmelidir.

Kutsal metnin anlaşılmasında zihni tüm şartlanmışlıklardan soyutlayarak o metnin ne demek istediğini anlamaya yönelinmeli

Bu yönelim sırasında, zihinde daha önce biçilmiş hükümleri, olumlu ya da olumsuz metinden elde etmekten ziyade, o metni salt kendi anlam çerçevesi ve hedefi açısından ele almalı.

Bir yanda akli dışlayacak şekilde metnin duygusal ve sembolik anlaşılması öte yandan da duyguyu dışlayacak şekilde metnin lafzî ve anlam genişlemesi kabul etmeyecek şekilde anlaşılması gerekir<sup>22</sup>.

Aslında Tefsir usulünün bir şekilde güncelleştirilerek belli kriterlerin Türkçe meallerde okuyucu ile buluşturulması gerekmektedir. Böylece metni okuyan kişi her ifadenin anlam çerçevesini ve hedefini daha iyi anlayabilecektir. Söz-gelimi, Bakara Süresi 190 ve 191.ayette yer alan *'Ve sizinle savaşanlarla sizde Allah yolunda savaşınız. Fakat Aşırıya gitmeyiniz. Şüphesiz Allah sınırları aşanları sevmez. Ve onları her nerede bulursanız öldürünüz. Ve sizi çıkarmış oldukları yerden sizde onları çıkarınız...* ayetlerini okuyan İslam karşıtı araştırmacılar, ayetin tarihsel derinliğinden ve anlam çerçevesinden bihaber İslam dine bir yandan hücum ederken, öte taraftan sağlıklı bir din eğitimi almaması bazı sözde din mensupları da bu ayetin iniş sebebini, hangi gayeye ve hangi gerekçelere dayandığını göz ardı ederek toptancı bir yaklaşımla okuyup insanların hayatına kastedebilmektedirler. Bütün bunların sağlıklı bir temele oturtulabilmesi için Kur'an okuma elifbaları gibi meal okuma anahtar elifbalarının toplumun her kesimine sunulması gerekmektedir.

## Sonuç

İslâm dini ve Kur'an-ı Kerim'in temel düşüncesi ve kriterleri tarafı taraf-sız tüm insanlığın dikkatindedir. İslâm'ın yaşama ve düşünce özgürlüğüne olan vurguları şiddete, anarşi ve korkunun yol açtığı psiko-sosyal uçurum ve sorunlara getirdiği çözümlerin tümü insanlığın istifadesindedir.<sup>23</sup> Her sistem ve düşünceden beslenmeye çalışan terörist, tarih, ekonomi ve birçok

22 İslâm düşüncesinde kutsal metnin ideal anlaşılması yolunda ortaya konan kriterlerin en güzel örneklerinden birini de İbn Rüşd'te buluruz. *Fasl'u'l-Makal*, çev. Bekir Karlığa, İşaret Yayınları, İstanbul 1992, 63-119.

23 Kur'an'ın öngördüğü ve insanları teşvik ettiği dini yaşantının ve ideal dindarlığın dokuz temel niteliği şunlardır; İnsanın akli ve ruhi sağlığını koruyucu emir ve yasaklarla insanın mutluluğunu gerçekleştirmek; Zorlama ve baskı olmaksızın gönüllülüğü esas almak; insanların farklılığını ayırma değil paylaşma ve barış adına değerlendirmek; İnsan özgürlüğünü korumak; dini yaşantıdaki aşırılıklardan uzak durarak orta yol çizgisinde bulunmak; Yaşama ve yaşatma sevinci ile dolu olmak; Bir hayat felsefesine sahip olmak; İnsanların din adına sömürülmemesi; Gösterişten uzak olarak içtenlikle hareket etmek. Bu konularla ilgi ayetlerden bazıları için bkz: Tövbe 2., 33, 36; Şura, 24; Hucurat 13; Bakara 145; Nisa, 36, 40; En'am 151, 153; Nahl 90; Yasin 62, 68, Haşş, 14 Mülik 10; Kehf 29; Müddesir 55, 56; Gaşiye 21, 22; Tekvir 28, 29; Cin 10, 26; Haksız yere bir cana kıymanın bütün insanları öldürmüş gibi ağır bir suç olduğunu Kur'an vurgular. Mâide, 5/32; Bakara, 2/178; İsrâ, 17/33. İslâm dininde savaş halinde bile Müslüman savaşçıların düşmanı öldürme hakkı sınırlı tutulmuş-

olgudan yararlanmaya çalıştığı gibi Kur'an'dan da beslenmeye çalışır. Bu açıdan din ve terör ilişkisinin incelenmesi ve dini çevrelerce savunmacı bir psikolojiyle, din lehine “*dinde terör olmaz*”, “*din terörü beslemez*”, “*dinin ilkeleri terörle bağdaşmaz*” söylemlerinin geliştirilmesi yerine, dinden beslenmeye çalışan, teröristin zihniyetinin dar ve karmaşık yollarının temizlenmesi, kurutulması ancak toplumsal bir bilinç ve aydınlanma merkezli eğitim seferberliği içinde olacaktır. Bunu da en etkin bir şekilde yaygın ve örgün üst düzeyde dinî kurumlar ve onların temsilcileri yapmalıdır. İnsan zihni, insan yapıp etmelerinin kaynağıdır. İnsan zihni insan eylemlerinin kaynağı olduğundan zihinde yaşanacak bir tasfiye davranış boyutuna da yansiyacaktır. Zihinde yaşanacak bir karmaşa ve bulanıklık içi dış dünyayı kaos ve şiddete sürükleyecektir. İnsanın zihinsel ve bedensel açıdan özgür bir varlık olması zihinsel terörün ortadan kalkması için en önemli gerekliliklerdendir. Zihinsel berraklık dünya barışının temel gerekliliklerindedir.

---

tur. Buharî, İlim, 37; Hac, 132; Müslim, Hac, 147; Buharî, Vesaya, 23; Tıb, 48; Müslim, İman, 144; George Hourani, 'Ethical Presuppositions of the Qu'ran' *Muslim World LXXI*, (1980), s.1-28; Abdullah Draz, *Kur'an Ahlakı*, çev. Emrullah Yüksel-Ünver Günay, İstanbul 1993, s.125 vd.; Müfit Selim Saruhan, 'Kur'an'da Din Ahlakı-Kur'an'ın Öngördüğü İdeal Din ve Dindarın Özellikleri-Bir Kavram Denemesi *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2000, C.3, S.8 s. 189-198.